

חמאס על פרשת דרכים

שאול שי

יולי 2017

בחלוף 3 עשורים להקמת החמאס (1987) ועשור להשתלטותו על רצועת עזה, ניצב החמאס בפני אחת התקופות הקשות בתולדותיו. תנועת החמאס, השלוחה הפלסטינית של תנועת האחים המוסלמים, הצליחה בתוך 3 עשורים להתפתח לחלופה משמעותית למנהיגות המסורתית של אש"פ, קראה תגר על הסכמי אוסלו, הובילה את אינתיפאדת אל אקצה, זכתה בבחירות ב-2006 ולבסוף השתלטה בכוח על רצועת עזה ב-2007.

השתלטות התנועה על רצועת עזה הייתה אחד השיאים בהתפתחותה והעניקה לה הזדמנות לכונן מעין מדינה פלסטינית על פי תפיסתה הדתית והאידיאולוגית. החמאס בחר להשקיע את המשאבים שעמדו לרשותו בפיתוח יכולותיו הצבאיות ולהמשך המאבק המזויין נגד ישראל על פני פיתוח התשתיות ורווחת האוכלוסייה הפלסטינית ברצועת עזה. מאז 2007 ניהלה התנועה 3 מערכות צבאיות עיקריות נגד צה"ל עופרת יצוקה, עמוד ענן, וצוק איתן. מערכות אלה לא הניבו הישגים לחמאס ופגעו קשות בכלכלת רצועת עזה.

תנועת החמאס נדרשת כיום להתמודדות עם מספר אתגרים עיקריים המאיימים על שליטתה ברצועת עזה:

מצרים תחת שלטונו של הנשיא א – סיס רואה בחמאס ארגון טרור. כוחות הביטחון המצריים הצליחו לנטרל את עיקר מערכת המנהרות בין סיני לרצועת עזה וניתקו בכך מקור כלכלי חיוני וערוץ מרכזי להעברת אמצעי לחימה לתנועה.

ישראל מקיימת סגר מתמשך על רצועת עזה ביבשה ובים למניעת העברת אמצעים המשרתים את הצרכים הצבאיים של החמאס ובפועל תושבי הרצועה תלויים בישראל באספקת החשמל, מים, דלק וכל יתר המצרכים הנחוצים לרווחת האוכלוסייה.

תנועת החמאס נתונה בעימות חריף עם הרשות הפלסטינית המנסה להשיב לידיה את השליטה ברצועת עזה. במסגרת מאבק זה הפסיקה הרש"פ את העברת הכספים עבור חשמל ומשכורות על מנת להפעיל לחץ על החמאס.

במאי 2017, הציג בדוחא בקטאר, ראש הלשכה המדינית של חמאס, חאלד משעל, את האמנה החדשה של הארגון. המסמך אינו מחליף את אמנת חמאס המקורית הקוראת להשמדתה של מדינת ישראל ונועד לשפר את הדמוי והלגיטימציה של הארגון. אולם לפי שעה נראה כי מהלך זה נכשל ולא הביא ללגיטימציה לארגון.

קטאר, אחת מהתומכות המרכזיות של תנועת החמאס נתונה כיום בלחץ כבד של מדינות ערביות בהובלת ערב הסעודית ומצרים, הדורשות ממנה להפסיק את תמיכתה בתנועות טרור לרבות החמאס.

בחודשים האחרונים התקיימו בתנועת החמאס מספר שנויים בהנהגה כאשר איסמעיל הניה החליף את חאלד משעל בתפקיד ראש הלשכה המדינית ואילו הניה ששימש כראש הממשלה מטעם החמאס ברצועת עזה הוחלף ע"י יחיא

סנוואר, הנחשב לאחד המנהיגים הקיצוניים יותר של הארגון ויחד עם מוחמד דיפ ראש הזרוע הצבאית של הארגון שולטים ברצועת עזה.

המנהיגות הנוכחית של התנועה מסרבת לפי שעה לשנות את סדרי העדיפויות שלה וממשיכה להקצות חלק ניכר מהמשאבים המצומצמים של התנועה להמשך ההתעצמות הצבאית על חשבון פגיעה הולכת ומחמירה באוכלוסייה של הרצועה.

גלויים של ביקורת והפגנות של תושבי הרצועה דוכאו ע"י החמאס באלימות רבה והשיבו את החוק והסדר ברצועה. על מנת להפחית את הלחץ על החמאס התנועה מנסה לתעל את הזעם והתסכול של התושבים נגד הרש"פ וישראל ומאפשרת ביצוע הפגנות בסמוך לגדר הגבול עם ישראל.

כתוצאה מכל אלה, חמאס כיום מבודדת מאי פעם, משאביה הכלכליים נפגעו משמעותית, ומצב האוכלוסייה ברצועת עזה על סף משבר הומניטארי.

בפני הנהגת החמאס עומדות מספר חלופות:

פיוס לאומי פלסטיני – שיחות ישירות או עקיפות עם אבו מאזן ליישוב המשבר הנוכחי. על מנת שמהלך כזה יצליח תידרש הנהגת החמאס לוותורים שיחזירו מידה של השפעה של הרש"פ ברצועת עזה. פיוס לאומי פלסטיני יוכל לשפר את הלגיטימציה של החמאס ולפתור ולו חלקית את המשבר הכלכלי וההומניטארי ברצועת עזה.

מעבר לצד המחנה הסוני בהובלת ערב הסעודית – במקרה זה יידרש החמאס להיענות לדרישות המצריות והסעודיות ובהן, ניתוק הקשרים עם איראן וקטאר, התנערות מקשרי יו עם תנועת האחים המוסלמים והסגרת מבוקשים למצרים. בתמורה יינה החמאס מסיוע כלכלי ומשפור מעמדו הבינ"ל.

הידוק שיתוף הפעולה עם הציר השיעי בהובלת איראן – אפשרות זו משמרת במידה רבה את המצב הקיים. במקרה זה החמאס יגביר את תלותו באיראן מבחינת הסיוע הכספי והצבאי ובתמורה יידרש להיענות לקו התוקפני של איראן כלפי ישראל והמחנה הסוני. אימוץ גישה זו תגביר את בידוד החמאס ואת הדחף לגיטימציה שלו בקרב המדינות הערביות הסוניות וגם במערב.

מלחמה מול ישראל – אפשרות זו היא ההימור המסוכן ביותר מבחינת הנהגת החמאס ולפיכך ניתן לשער כי היא תבחר בה רק אם תגיע למסקנה כי שלטונה ברצועת עזה נתון בסכנה לנוכח העמקת המשבר הכלכלי והחברתי והערכה כי רק מהלך קיצוני יוכל לחלץ את התנועה מהמשבר שנקלעה אליו. להערכת התנועה, עימות מול ישראל עשוי להגביר את הסולידריות הפלסטינית עם התנועה שתטען כי היא היחידה הממשיכה להוביל את המאבק הפלסטיני מול "הכיבוש" הישראלי, ותביא לתמיכה של טורקיה, קטאר וחוגים נרחבים בעולם המוסלמי וארגונים פרו פלסטיניים ברחבי העולם, בתנועת החמאס. רצועת עזה טרם התאוששה מתוצאות העימות הקודם עם ישראל (מבצע "צוק איתן") ועימות חדש עם ישראל יביא לפגיעות קשות נוספות שרק יחריפו את המשבר ההומניטארי ברצועת עזה גם לטווח המידי של הלחימה וגם לטווח הארוך. לכאורה תוצאה שנוגדת את הגיון הפעולה של החמאס, אולם ניתן להצביע גם על רציונל חליפי שלפיו רק משבר הומניטארי קיצוני יוכל להוביל להתערבות בינ"ל אשר לדעת החמאס תיצור מציאות חדשה שתשרת את מטרות החמאס.

בסימולציה שהתקיימה במסגרת כנס הרצליה ה-17 שעסקה בנושא "ישראל בעימות רב חזיתי" ובמוקדה החזית הפלסטינית, עלתה אפשרות שחמאס ירכז את מאמציו דווקא בהשתלטות על שטחי הרשות הפלסטינית בשטחי יהודה ושומרון. בסימולציה התרחיש היה שונה מהמציאות כיום, והוא עסק במצב בו אבו מאזן יורד מן הבמה הפוליטית ומתפתח מאבק ירשור. אולם אפשרות זו לא צריכה להישלל גם במציאות העכשווית.

לסיכום, ניתן לומר כי תנועת החמאס מתמודדת עם אחד המשברים החמורים מאז הקמתה ונדרשת לבחור בין חלופות שכולן קשות מבחינתה. לנוכח המציאות המורכבת של המזרח התיכון ומאבקי הכוח האזוריים, יכולת התמרון של החמאס הצטמצמה משמעותית בעוד שישראל נהנית כיום ממעמד גאו-אסטרטגי חזק וקשרים חסרי תקדים עם העולם הערבי. בנסיבות אלה לא ניתן לפסוק באיזה דרך יבחר החמאס ולא נותר אלא לחכות ולראות.